

Bokrecension | Mattias Lundberg

Ny dansk liturghistoria

Kjærgaard, Jørgen & Weincke, Peter (2022) *Liturgi: Grundbog til folkekirkens gudstjenester og kirkehandlinger*, 3 band. Frederiksberg: Eksistensen.

Med detta trebandsverk ämnar författarna åstadkomma en "grundbog" i liturgik på danska, omfattande perioden från fornkyrklig tid intill bokens publikationsdatum. Boken är just grundlig (utförlig, omsorgsfull, noggrann) snarare än grundläggande (elementär) då den i sin framställning behandlar det mesta som ett mer ingående studium i liturgikämnet idag rimligen kan väntas omfatta. Valet att genomföra detta viktiga arbete med endast två författare, snarare än som ett redaktionsstyrt antologiprojekt, betalar sig i form av en stringent och konsekvent framställning. Någon liknande liturgiklärobok har recensenten veterligt inte åstadkommit i något av de andra nordiska länderna de senaste trettio åren. Till stora delar är trebandsverket därmed väl lämpat för användning även i övriga Norden. Den tänkta avnämmarkretsen slås fast i förordet: "den kan bruges både på universiteterne og i de kirkelige uddannelser ved pastoralseminarierne, konservatorierne og kirkemusikskolerne." Till dessa fora kan läggas en nog inte obetydlig potentiell mängd privatintresserade av kristendomens kulturhistoria, om dessa nu bara hittar fram till publikationen.

Det första bandet omfattar en historik över gudstjänstordningars och kyrkliga handlingars (sakraments och förrätningars) historia från senantiken och framåt. De första 138 sidorna i volymen behandlar tiden intill de danska reformationsrörelserna, och har således en mer allmän karaktär. Författarna är väl uppdaterade inom nyare forskning rörande de tidiga perioderna.

Behandlingen av liturgiska ordningar under reformationstid och tidigmodern tid är kronologisk och upphängd på tryckta ordningar, vilket medför ett slags systematiskt jämförande och stundvis tabellariskt framställningssätt. I vissa lägen hade man kunnat önska sig mer av diskussion rörande vilken roll tryckta liturgiska ordningar faktiskt bedöms

ha spelat historiskt. I de områden där ett rikt handskriftsmaterial från i stort sett alla tider är känt (såsom i delar av Nordtyskland och i Sverige) pekar dessa mot att reell historisk praxis ofta i olika grad har avvikit från de officiella ordningarnas ideal och regler. Det finns en del som talar för att även den danska liturgihistorien varit skådeplats för liknande spänningar mellan påbud å ena sidan och reell åtlydnad och lokala egenheter å den andra. *Den danske Kirkeordinans 1537/39*, gudstjänstordning hos Thomissøn (1569), *Danmarks og Norgis Kirke-Ritual* från 1685, *Baggers Alterbog* (1688) m.fl. ordningar går annars igenom så att läsaren får en bild av hur de huvudsakliga gudstjänstformerna gestaltats (eller avsetts gestaltas) under olika tidsepoker.

Som genomgående princip bryts behandlingen av ordningarna upp dels av korta och tydligt utmärkta kyrkomusikaliska anmärkningar, dels av nutidsutvikningar. De senare fungerar nog väl för att inviga en mindre historiskt orienterad läsare till nutida bruks förhistoria och utveckling. Få läsare torde som recensenten läsa alla tre banden i löpande ordning. Avsikten lär snarare vara att det hela ska utgöra en kunskapsbank för den som vill fördjupa sig i specifika delar av det historiska och samtida gudstjänstlivet.

I Band 1 är innehållet mycket generöst tryfferat med originaltexter i citat. Till exempel exemplifieras i stort sett varje genomgången gudstjänstordning även med predikningar, stundom på uppåt tre-fyra boksidor. Detta är ett välfunnet kontextpedagogiskt grepp och erinrar om att även homiletiken är en rituell och konstnärlig (inte bara exegetisk och hermeneutisk) praxis. Samtidigt finns det platser där en hänvisning till på annat håll tillgängliga texter hade kunnat vara ett nog så gott alternativ som de ganska långa fulltextcitaten.

Band 2 behandlar efter en kortare teologisk och teoretisk inledning den nuvarande danska gudstjänstordningen (1992, i dess andra utgåva 2020) och torde utgöra självklar litteratur för präst-, teologi- och kyrkomusikstudenter. Här finns i somliga passager en viss grad av fördubbling från volym 1. Kanske är detta oundvikligt om man vill undvika korshänvisningar inom banden. Ändå slås man av att saker behandlas likartat, eller från endast något annorlunda perspektiv, på flera ställen, ibland även inom ett och samma band.

Genomgående har i band 1 och 2 ett stort antal ord markerats med en blå prick, vilken utgör hänvisning till det tredje bandets lexikondel. Den senare är i sig värdefull som liturgiskt lexikon betraktat. Smärre anmärkningar hade i vissa fall kunnat göras mot de helt korta förklaringarna. Exempelvis kan man under uppslagsordet "antifonal (psalmodi)" läsa att sådan "kendes allerede omkring 300-tallet i Syrien, hvorfra den bredte sig till den øvrige

kirkeverden.” Ställd inför en sådan utsaga vill man i översiktsverk kanske mana till försiktighet, då källmaterialet i så lag grad bevarats att alla former av spridnings- och ursprungsfrågor blir ytterst vanskliga. Band tre avslutas med en fin litteraturöversikt, systematiskt ordnad, för vidare studier. I detta band ryms även ett välgiort person- och sakregister till volymerna 1 och 2. Som randanmärkning kan nämnas att detta dock inte är heltäckande och konsekvent (till Nicolaus Decius hänvisas t.ex. bara med ett uppslagsställe i band 1, trots att hans för dansk liturgihistoria helt centrala psalmer nämns på dussintalet platser i detta band, utan att han anges som författare).

Volymerna vänder sig till en dansk läsekrets inte bara i språkligt utan tydligt även i kyrkligt hänseende. Som exempel på det senare kan nämnas vissa tolkningar av historiska dokument, med särskild protestantisk tendens. En överskrift i 1542 års tryckta ordinans – ”Huorledis Messen skal holdis y almindelighed for folcked” – uttolkas som en emfatisk utsaga att det ”slås dermed fast, at søndagsmessen er en *menighedsgudstjenste*” (I, s. 148). En allmänkyrkligt sinnad nutida läsare (eller en dansk katolik, för den delen) skulle kanske avläsa att något hålls ”for folcked” som en typiskt 1500-talshumanistisk direktöversättning av ”liturgia” eller ”*λειτουργία*”. En Paulustolkning som kan diskuteras är den av apostelns ord i 1 Kor. 14:7 – ”Ligeså de livløse ting, der frembringer lyd, enten det nu er en fløjte eller en harpe: hvist de ikke gør skel mellem tonerne, hvorledes skal man så kunne forstå, hvad der spilles på fløjten eller harpen.” Detta tolkas av författarna som att Paulus balanserar mellan subjektiv upplevelse och det kollektiva uttrycket i sången (I, s. 359). En mer närliggande tolkning i luthersk tradition vore väl att en ordning eller struktur – hos Luther harmonisk-kosmisk sådan – bör råda i musiken, på samma sätt som Paulus i just samma passage kontrasterar oordnat tungotal mot förståelig undervisning. Det hade legat nära tillhands att anknyta tolkningen till J.S. Bachs både i Mühlhausen (1708) och Leipzig (1730) uttryckta önskemål att få till stånd ”det yttersta målet, nämligen en välordnad kyrkomusik till Guds ära” (”den Endzweck, nemlich eine regulirte kirchen music zu Gottes Ehren”). Här förbigicks en möjlighet att knyta an idéhistoriskt till den specifikt lutherska musikteoretiska och liturgiska traditionen på ett sätt som nog hade varit intressant för många teologiskt intresserade läsare.

Vad gäller de konkret hymnologiska perspektiven finns mycket att hämta i dessa bokvolymerna. Intressant är exempelvis att de danska konfirmationsdebatterna under 1800-talet sätts i samband med Grundtvigs rader i psalmen ”Velkommen morgenrøde” där själen som en friare sträcker ut handen till Gud, och det väsentliga inte är det eftertraktade svaret ”ja!”, utan att frågan ställs. (I, s. 446).

Det finns förstås i ett bokverk av dessa proportioner (1262 ss.) oräkneliga passager som skulle kunna diskuteras, lovordas, nagelfaras och lyftas till vidare diskussion. Av den korta framställning som lämnats här hoppas jag att det tydligt framgår att detta är ett mycket väl utfört och berikande författarskap. Kjærgaard och Weincke är med rätta välrenommerade och aktade inom nordisk hymnologi och liturgik, och deras gemensamma arbete med *Liturgi: Grundbog til folkekirkens gudstjenester og kirkehandlinger* anbefalles varmt som läsning för både experter och lekfolk i hela Norden.